

Остап ЧЕРЕМШИНСЬКИЙ,

член Наукового товариства імені Шевченка, у Львові, завідувач Велеснівського етнографічно-меморіального музею Володимира Гнатюка.

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК І МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

Понад десять років тісно єднали навчання, плідна наукова співпраця та щира дружба нашого земляка-академіка, етнографа і фольклориста, громадсько-культурного діяча Володимира Гнатюка з академіком, українським істориком, громадсько-політичним діячем, першим Президентом України Михайлом Грушевським.

Восени 1894 року Володимир Гнатюк записався на філософський факультет Львівського університету, вибравши групу дисциплін, обов'язкових для навчання в середній школі: українську, польську і класичну філологію. Між іншим, він слухав виклади і брав участь у семінарах професора української літератури Олександра Колесси, професора історії Михайла Грушевського і польського славіста Антона Каліні.

Першим учителем молодого Гнатюка став Іван Франко, а другим його вчителем був професор Михайло Грушевський.

Ось що пише Грушевський про перші його роки наукової праці: "Коли я приїхав до Львова під осінь 1894 року і організував періодичні сходи молодіжні: укінчених студентів, молодих учителів і всякого роду інтелігенції, запровадючи її до наукової роботи в новорозпочатих і задуманих виданнях — пильним учасником цих зібрань став і Володимир Гнатюк, тоді ще молодий студент. Він взяв на себе реферування різної етнографічної літератури в "записках НТШ", а далі приступив до етнографічних описових начерків. Ці рецензії та начерки й стали появлятися під мою редакцією від 1895 року і автор їх став молодшим членом редакційного гуртка, котрому я передав заснований мною "Етнографічний збірник".

Про свій зв'язок з Грушевським і Франком Гнатюк писав: "Науково став я працювати головне під впливом проф. Грушевського і д-ра Франка".

Тільки під час навчання в університеті, головне під впливом Франка і Грушевського, Гнатюк від аматорства перейшов до наукових записів народної словесності.

У липні 1895 року В.Гнатюк разом зі своїм другом з Тернопільщини О.Роздольським "на свій власний кошт і ризико" здійснив свою першу експедицію на Закарпаття, записуючи фольклорні матеріали.

Повернувшись до Львова, В.Гнатюк ознайомив із зібраними матеріалами голову НТШ Михайла Грушевського /свого професора/ та голову новозаснованої Етнографічної Комісії НТШ Івана Франка. Вони щиро підтримали його ініціативу й заохотили до продовження цієї справи, обіцяючи фінансово підтримати її та зібрані матеріали опублікувати на сторінках періодичних видань НТШ.

Від другого курсу /1895р./ Володимир Гнатюк почав відвідувати лекції й семінари з історії України Михайла Грушевського та української мови й літератури Олександра Колесси аж до закінчення університету /1895р./, про що засвідчує його "Залікова книжка", ксерокопія якої експонується в експозиції першої кімнати музею вченого.

У вересні 1895 року В.Гнатюк від лірника Якова Златарського-Москвина із села Жизномира Бучацького повіту записав майже чотири десятки так званих "лірницьких" пісень та молитов, детальний опис життя й побуту цих мандрівних співаків, словник їхнього арго та ряд інших матеріалів. Крім того, він додає до них лірницькі пісні своєї мами Василини Гнатюк /"Сон Богородиці", "Про сирітку"/ та деяких інших співаків і підготував їх до друку разом з детальною вступною розвідкою про лірників та їх репертуар. І цю працю В.Гнатюк дав прочитати І.Франкові, який, доповнивши її рядом паралелей з друкованих джерел, 5 лютого 1896 року дав її на обговорення на засіданні філологічної комісії НТШ. По обговоренню працю молодого студента-Гнатюка одноставно було вирішено опублікувати в "Етнографічному збірнику" за редакцією М.Грушевського, де вона й з'явилася ще того ж року в другому томі на сторінках 1-76.

У березні 1896 року Володимир Гнатюк вирушив у свою другу наукову експедицію на Закарпаття, яку закінчив у половині квітня. А в липні-серпні того ж року здійснив свою третю подорож на Закарпаття.

У 1897 році з'явився перший том "Етнографічних матеріалів з Угорської Русі" Володимира Гнатюка з такою присвятою: "Високоповажаним Панам Проф. Михайлови Грушевському і Д-рови Іванови Франкови — подвижникам українсько-руської науки, приятелям і учителям молодіжні свою працю присвячує Ученик".

Так молодий вчений висловив щире подяку своїм старшим товаришам за їхню допомогу й увагу до початківця-дослідника.

А в некролозі "Акад. Володимир Гнатюк /1871-1926/" Михайло Грушевський додає: "В цих словах він об'єднав, тридцять літ тому, ці наші три імена, дорогим для мене чином, і дійсно не раз був третім в цій трійці як наш — з покійним Франком — спільний ученик, помічник і товариш в тій нелегкій роботі, яку тоді підіймалося на облозі української науки і мені хочеться нині поміняти покійного академіка, як нашого спільного з Франком

ученика і товариша праці з-перед тридцяти літ".

Володимир Гнатюк разом з Михайлом Грушевським та Іваном Франком спричинився до піднесення діяльності праобразу Української Академії наук — Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. Це була трійка визначних особистостей з Грушевським на чолі, яка тісно між собою працювала й найбільше зробила для розбудови цього найвизначнішого і до 1906 року єдиного наукового осередку з всеукраїнським характером.

Завдяки тісній та плідній співпраці Михайла Грушевського — голови НТШ, Івана Франка — директора Філологічної Секції і Володимира Гнатюка Наукове Товариство імені Шевченка розбудувалося на фактичну Академію наук і здобуло визнання як серед українського, так і чужинного культурного і наукового світу. Ця трійця: Грушевський, Франко, Гнатюк в майбутньому відіграли дуже важливу роль в українській культурі.

У 1897 році головою Наукового Товариства імені Шевченка у Львові став український вчений Михайло Грушевський.

Під час літньої вакації 1897 року Володимир Гнатюк вирушив у свою четверту екскурсію на Закарпаття. Негайно, після повернення до Львова, з ініціативи Михайла Грушевського, Володимир Гнатюк на підставі зібраного матеріалу написав працю "Руські оселі в Полудневій Угорщині", яку прочитав на семінарі з історії, про що свідчить власноручна посвідка Михайла Грушевського: "Тим посвідчаю, що слухач Володимир Гнатюк на історичних вправах предложив мені реферат під титулом "Руські оселі в Полудневій Угорщині", написаний старанно на основі нових, в значній частині самим добутних дат".

9 лютого 1898 року цю ж роботу Володимир Гнатюк прочитав на засіданні філологічної Секції НТШ. Вона і справді незабаром з'явилася на сторінках "Записок Наукового Товариства ім.Шевченка" /1898, т.ХХІІ, с.1-58/, де були опубліковані наукові праці Івана Франка та Михайла Грушевського, що було для початківця-дослідника неабиякою честю та обов'язком.

В.Гнатюк не обмежувався збиранням фольклору лише в Угорській Русі, а інтенсивно записував його і в Галичині, використовуючи для того кожні відвідини родини в Пужниках, Коропці, Григорові, Великому Ходячкові. В його листах до дружини цього періоду часто можна читати такі заяви: "Як приїду на свято, то зберу такі матеріали...", що за них дістану напевно похвалу від компетентних людей" /30 жовтня 1897 року/. Цими "компетентними людьми" були І.Франко, О.Колесса, Ф.Вовк та М.Грушевський, а похвала від них була для нього найвищою нагородою.

Писати ґрунтовні наукові праці В.Гнатюку допомагали неймовірна працездатність, витримка й самодисципліна, винесені з батьківського дому. Немалі заслуги на науковій продуктивності В.Гнатюка мали і його учителі — М.Грушевський, І.Франко та О.Колесса.

Наприкінці 1897 року було створено Ювілейний Комітет з нагоди святкування 25-літнього ювілею письменницької діяльності Івана Франка, який очолив Володимир Гнатюк — студент Львівського університету. Крім нього, до Комітету увійшли: Олександр Борковський, Проф. Михайло Грушевський, д-р Василь Гукевич, д-р Северин Данилович, Павло Думка, Наталя Кобринська, Осип Маковей, Степан Новаковський, д-р Євген Озаркевич, Михайло Павлик і Кость Паньківський.

Під час навчання в університеті В.Гнатюк інтенсивно готувався до наукової роботи: він отримав солідні основи з латинської та давньогрецької мов та літературу, досконало вивчив польську та німецьку мови, активно засвоїв усі слов'янські мови, частково також французьку та угорську. З української мови та літератури він був фахівцем, якому не дорівнював ніхто з його товаришів-студентів. Самотужки він здобув солідні теоретичні знання з ділянки фольклористики та етнографії. Ще будучи студентом, мав в активі солідну публіцистичну діяльність, що далеко перевищувала звичайні рамки.

Та наукову працю, як і літературну, тоді не вважали професією і ніхто з українських науковців не міг з неї вижити. Навіть такі визначні тогочасні українські вчені та письменники як М.Грушевський, О.Колесса, І.Франко, Ф.Вовк, Б.Грінченко заробляли на хліб насущний іншою працею — редакторською, педагогічною, службовою тощо.

Уже на останньому курсі університетського навчання в березні 1898 року професор Г.Огоновський запропонував В.Гнатюкові посаду заступника /"суплента"/учителя у Львівській Академічній гімназії з тим, що після закінчення університету і здачі учительського іспиту він стане постійним учителем цієї гімназії. Можливість залишитися у Львоі і під керівництвом І.Франка, М.Грушевського та інших учителів продовжувати в успішно розпочатій науковій праці була для В.Гнатюка дуже привабливою, і він охоче прийняв пропозицію Г.Огоновського, тим більше, що

посада заступника вчителя була пов'язана з досить солідним заробітком.

До закінчення університету В.Гнатюк на прожиток заробляв приватними лекціями, невеликий дохід давали йому авторські гонорари. Матеріальні засоби не поліпили і після одруження. Щоб стати вчителем, він здав відповідні іспити з педагогічних дисциплін і отримав так звану "абсолюторію", подав заяву на затвердження його постійним учителем у Львівській Академічній гімназії. Однак шкільна Крайова Рада, на підставі його активної діяльності в прогресивному молодіжному русі, перш за все в "Академічній Громаді" та НТШ, вирішила вигнати його зі Львова на периферію і рішенням від 14 вересня 1898 року направила його на посаду заступника учителя у Самбірську гімназію. Це рішення значно утруднювало життєві плани В.Гнатюка, бо Самбір тоді був провінційним містом, "де хіба афіші прийдецься читати, а більше нічого", як скаржився він у листі до Федора Вовка.

Дізнавшись про таке свавілля шкільних органів, М.Грушевський, якого незадовго перед тим було обрано головою Наукового Товариства ім.Шевченка, запропонував В.Гнатюку посаду секретаря Товариства. Він погодився з цією пропозицією, хоча з матеріального боку вона зовсім не була привабливою. Таким чином, В.Гнатюк восени 1898 року став першим професійним науковцем-українцем в Західній Україні.

З ініціативи В.Гнатюка було видано альманах "Привіт Д-ру Івану Франкові" /Львів, 1898/, в якому взяв участь і М.Грушевський. Крім того, з цього свята Івана Франка є світлина, на якій з ювіляром стоять М.Грушевський, В.Гнатюк та багато інших гостей-діячів української культури, літератури, науки і мистецтва.

1899 року В.Гнатюк став редактором "Літературно-наукового вісника" і на цій посаді був аж до переведення М.Грушевським редакції часопису в Київ 1907 року, видавши 30 об'ємних томів.

Починаючи із шостого тому, на обкладинці даного часопису зазначено: "Редакційний комітет: В.Гнатюк, М.Грушевський, Д-р І.Франко, За редакцією відповідає В.Гнатюк".

Наприкінці 1898 року з ініціативи В.Гнатюка була заснована "Українсько-руська видавничка спілка"/згодом перейменована на "Українську видавничу спілку"/, як секретар та редактор її видань В.Гнатюк разом з М.Грушевським та І.Франком опрацював "Статут "УРВС", уклав її плани, вів широку кореспонденцію з авторами, редагував рукописи, робив переклади тощо.

7 червня 1899 року В.Гнатюка обрали Дійсним членом філологічної Секції Наукового Товариства ім.Шевченка, про що засвідчує його диплом, який підписали 12 червня 1899 року М.Грушевський — голова НТШ та В.Гнатюк — секретар НТШ /копія цього документу подана в експозиції третьої кімнати музею вченого у Велесневі/.

Володимир Гнатюк брав активну участь у підготовці одномісячних курсів українознавства у Львові в 1904 році і як секретар цього заходу залучив сюди також до участі діячів зі Східної України. На курсах було понад 100 слухачів. Лекції читали: М.Грушевський, І.Франко, Ф.Вовк, М.Панькевич, І.Раковський, І.Брик, В.Гнатюк та інші українські вчені. З цих курсів є групова світлина, на якій з іншими слухачами є М.Грушевський, І.Франко, В.Гнатюк, І.Труш, Ф.Вовк, К.Грушевська, В.Дорошенко та багато інших діячів української культури.

У 1904 році Іван Франко був обраний Почесним членом НТШ і повідомлення про це йому підписали 1 серпня того ж року М.Грушевський та В.Гнатюк /ксерокопія цього документу експонується в експозиції музею академіка з першого дня його існування/.

Багато фактів переконливо засвідчують про те, що Володимир Гнатюк з великою пошаною ставився до Михайла Грушевського. Наприклад, наприкінці 1904 року група прихильників професора, до якої належав і В.Гнатюк, вирішила відзначити 10-річчя приходу М.Грушевського до Львова виданням окремого збірника наукових праць різних авторів.

Для реалізації задуму було обрано підготовчий комітет, до якого увійшли: Володимир Гнатюк, Іван Франко, Степан Томахівський, Іван Кревецький і Денис Коренець. Комітет доручив В.Гнатюкові підготовку збірника. Використовуючи свій досвід від вшанування 25-річчя літературної діяльності Івана Франка, В.Гнатюк розіслав листи-запрошення різним науковцям і протягом півріччя 1905 року підготував ювілейний збірник до друку.

А вже 1906 року у видавничстві НТШ побачив світ "Науковий збірник, присвячений М.Грушевському", в якому сам Володимир Гнатюк взяв участь розвідкою "Народна пожива на Бойківщині".

З нагоди ювілею Михайлові Грушевському було вручено "Вітальну адресу" такого змісту: "Дорогий Учителю, шановний Товаришу! Прийми отсю скромну пам'ятку на ознаку прихильності, поважання й любові. Нехай вона стане тобі хоч за частину признання, яке

Тобі належить за повну пожертвування твоєю діяльністю на сій нещасній землі! Нехай вона тобі стане за дрібку вдяки за провід у праці громадян та буде хоч малою нагородою за ті прикраси, що прийшлося тобі витерпіти за той час від чужих і своїх..."

Іван Франко, Володимир Гнатюк, Стефан Томахівський. Львів, дня 1 лютого 1906 року".

На врочистому святкуванні ювілею М.Грушевського, що відбувся 25 лютого 1906 року, доповідь про життя і наукову діяльність ювіляра виголосив І.Франко, а В.Гнатюк зачитав вітальні телеграми з Києва, Відня, Праги, Кракова, Перемішля, Станіславова, Березан та інших міст.

У статті про 10-річне перебування М.Грушевського у Львові "Честь праці!" /ЛНВ, т.ХХХІІІ, с.551/ В.Гнатюк дав йому таку оцінку й характеристику: "До перелому і звороту" в наших національних відносинах коли не найбільше, то в дуже значній мірі причинився російський українець проф. Михайло Грушевський, що прийшов до нас восени 1894 року на катедру всевітньої історії, і то не лише своєю організаторською та науковою діяльністю, але й своїм непохитним та чистим характером, від якого, як від вітру, відлітала вся полова, все низьке й мерзке, все безхарактерне й хитне, а коло якого скуплювалося здорове зерно, що вже й принесло, а в будучині певно принесе багаті і гарні плоди".

Напружена наукова й суспільно-громадська діяльність В.Гнатюка не могла не відбитися на його здоров'ї. В нього загострилася легенева хвороба, але вчений не полишив наукової праці. 1 травня 1909 року він разом з Михайлом Грушевським підписав "Вітального листа" Обществу любителей Российской Словесности при Императорском Московском Университете" з нагоди святкування ювілею Миколи Гоголя та відкриття йому пам'ятника в Москві. /Копія цього документу експонується в експозиції четвертої кімнати господи нашого земляка/.

У 1910 році стан здоров'я В.Гнатюка погіршився настільки, що він не те що з хати не міг виходити, а й з ліжка не вставав. Та й у цих вкрай несприятливих умовах він не перестав науково працювати, про що М.Грушевський писав: "Цілими місяцями пролежучи на ліжку, стративши голос, мучений страшними атаками кашлю, Гнатюк продовжував свою працю, читав і писав лежачи і вів далі свою етнографічну роботу замість особистого екскурсання він організував збирацьку роботу через численних кореспондентів, даючи їм відповідні інструкції листами".

У серпні 1910 року до Криворівні приїхав Михайло Коцюбинський, пробувши там майже два тижні. А через рік в листі до М.Грушевського він писав: "Криворівня мене так зачарувала, що я цілий рік тільки марив про неї, навіть у сні бачив її. Хотів би прожити у Криворівні з місяць, може б мені вдалось вивезти звідти тему для оповідання".

У липні 1911 року М.Коцюбинський і справді прибув до В.Гнатюка у Криворівню на цілий місяць. Перебування щороку влітку у горах на Гуцульщині, в селі Криворівні над Черемошем, до якої приїздили також І.Франко, М.Грушевський, Ф.Красицький, Леся Українка, К.Квітка, М.Павлик, Ф.Колесса, І.Труш, М.Коцюбинський, Г.Хоткевич та інші, належало до найприємніших місяців у році для В.Гнатюка та його сім'ї.

Тут принагідно згадати про велику допомогу і вплив В.Гнатюка при написанні унікальних творів — "Тіні забутих предків" М.Коцюбинського та "Камінна душа" Г.Хоткевича.

У 1911 році В.Гнатюк разом з М.Грушевським звернулися від імені Наукового Товариства ім.Шевченка до підготовчого комітету святкування 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка в Москві листом, в якому висловили гострий протест з приводу заборони святкування Шевченківського ювілею в Україні.

1922 року редакцією часопису "Літературно-науковий вісник" знову переіменовано з Києва до Львова, де видання його очолив Д.Донцов, а В.Гнатюк знову став його відповідальним редактором і на цій посаді залишився аж до останніх хвилин свого життя.

У листі з грудня 1925 року до академіка Грушевського Гнатюк скаржився, що російські війська, які окупували Львів в 1914 році, майже повністю знищили матеріали архіву НТШ, а його рештки, що їх перевезено до будинку НТШ, не були відповідно збережені через недбайливість управи НТШ.

Здоров'я Гнатюка постійно погіршувалося, він рідко виходив з хати. Востаннє він виходив на Гуцульщину влітку 1925 року.

6 жовтня 1926 року о 6 годині вечора перестало битися серце великого слов'янського вченого, академіка Академії наук України Володимира Гнатюка.

Михайло Грушевський у некролозі "Акад. Володимир Гнатюк /1871-1926/", що був опублікований в часописі "Україна" /1926, кн.6/, писав: "Найбільшим неспірним ділом Гнатюка — це велика заслуга, яку довершив він, як найбільший видавець українського фольклорного матеріалу, якого Україна мала. В цій його невмируща заслуга".

Дружба і співпраця Володимира Гнатюка і Михайла Грушевського — слава сторінка в історії України.